

Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences (KNAW) KONINKLIJKE NEDERLANDSE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

Het grootste Jiddische woordenboek ter wereld

Van Oostendorp, M.

published in

Onze Taal

2018

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in KNAW Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Van Oostendorp, M. (2018). Het grootste Jiddische woordenboek ter wereld: Justus van de Kamp over zijn levenswerk. *Onze Taal*, 87(4), 24-26.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the KNAW public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the KNAW public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

pure@knaw.nl

Het grootste Jiddische woordenboek ter wereld

Justus van de Kamp over zijn levenswerk

Onlangs verscheen het *Jiddisch-Nederlands woordenboek* op internet. Maar is het ook klaar? Dat nog lang niet. Hoe een historicus zijn leven wijdt aan een taal die bijna niemand nog spreekt.

MARC VAN OOSTENDORP

Foto: Saskia Aukema

Naast de voordeur van Justus van de Kamp hangt een briefje met de Jiddische variant van 'even duwen'. "Herken je het grapje?", vraagt Van de Kamp aan degene die de instructie heeft opgevolgd. "Het woord *sjtoepm* betekent in het Jiddisch niet alleen 'duwen'. Hedendaagse sprekers van de taal, overwegend vrome Joden in New York, Londen en Antwerpen, kennen ook een andere betekenis: 'neuken'."

Van de Kamp leidt je vervolgens zijn Amsterdamse woning binnen, die volgestouwd is met boeken, waaronder enkele duizenden in de taal die eeuwenlang door vooral de Midden- en Oost-Europese Joden gesproken is, een taal met (voornamelijk) Duitse, Hebreeuwse en Slavische woorden: het Jiddisch. Het wordt geschreven

met ‘Joodse letters’ – die vooral bekend zijn van het Hebreeuws. Ook in Nederland werd het Jiddisch tussen ongeveer 1630 en 1930 door veel mensen gesproken, maar tegenwoordig wordt het waarschijnlijk nog slechts door een paar orthodox-joodse gezinnen gebruikt.

Desalniettemin werkt Van de Kamp inmiddels al ruim dertig jaar aan zijn *Jiddisch-Nederlands woordenboek*. Onlangs verscheen de eerste editie ervan op het internet. Het is met 80.000 lemma’s waarschijnlijk nu

“Ik wil Jiddisch praten omdat ik die taal levend wil houden.”

al het grootste Jiddische woordenboek ter wereld, en Van de Kamp voegt er naar eigen zeggen nog iedere dag tien woorden aan toe.

MS-DOS

Als student werd Van de Kamp midden jaren zeventig gegrepen door het Jiddisch. Hij kwam met de taal in aanraking als student geschiedenis. “Ik wilde antwoord vinden op de belangrijkste morele vraag voor iemand die in 1954 in West-Europa geboren was: hoe heeft de Shoah kunnen gebeuren? Om de bronnen te kunnen raadplegen leerde ik bijvoorbeeld Pools, maar ook Jiddisch. Ik raakte gefascineerd door die laatste taal – door de schoonheid ervan, het feit dat het een bedreigde taal was – en ging colleges volgen op de universiteit. Mijn docente, Rena Fuks, zei op een bepaald moment voor de grap tegen de studenten: ‘Je kunt het best je eigen woordenboek maken.’ Niemand nam dat serieus. Behalve ik.”

In een speciaal schrift verzamelde Van de Kamp bijzondere Jiddische woorden. Na een tijdje wilde hij die ook in de computer zetten. Nu was het in die tijd nog niet gemakkelijk om op de computer andere letters te gebruiken. Een Israëliëse vrouw die hij ontmoette in de studiezaal van het toenmalige Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RIOD) hielp hem aan een programma dat wél Joodse letters aankon: EinsteinWriter. Dat programma, gemaakt voor het besturingssysteem MS-DOS, gebruikt Van de Kamp tot op de dag van vandaag, al zijn er nu wel mensen die hem helpen de teksten naar een moderner formaat om te zetten, zodat ze ook leesbaar zijn op bijvoorbeeld het internet.

IDIOOT

Van de Kamp heeft inmiddels contacten met woordenboekmakers over de hele wereld. Hij laat een Jiddisch-Japans woordenboek zien. “Dit is door de kleine oplage en de hoge productiekosten zó duur dat de Japanners die ik ken die met Jiddisch bezig zijn er geen geld voor hebben.” Een ander bijzonder stuk in zijn verzameling is een woordenboek Jiddisch-Wit-Russisch (“Weet je hoe weinig mensen, zelfs in Wit-Rusland, nog Wit-Russisch praten? Deze man heeft dit alleen kunnen laten drukken dankzij een rijke geldschietster”). Van de Kamp heeft zelf nog geen mogelijkheden gevonden om zijn woordenboek te laten drukken; het verschijnt alleen via internet. De laatste jaren is het werk aan de digitalisering vooral bekostigd door een aantal stichtingen voor behoud van het Joodse erfgoed in Nederland.

De vele bronnen van het Jiddisch

Jiddische zin (lees van rechts naar links):

זי זאגט אז דער זיידעניו האָט די קינדערלעך תמיד געבענטשט.

Uitspraak:

‘Zi zocht az der zeejdenjoe hot di kinderlech tomed gebentsjt.’

Letterlijke vertaling:

‘Zij zegt dat (het) opaatje heeft de kindertjes altijd gezegend.’

Vrije vertaling:

‘Zij zegt dat opaatje de kindertjes altijd zegende.’

Het moderne Jiddisch kent geen onvoltooid verleden tijd als *zegende* meer, vandaar de vorm die vergelijkbaar is met het Nederlandse *gezegend*. De woordvolgorde in het Jiddisch (in vertaling ‘dat opaatje heeft de kindertjes gezegend’) is anders dan die in het Nederlands zou zijn: ‘dat opaatje de kindertjes heeft gezegend’.

Rood = Slavisch

Blauw = Semitisch

Groen = Romaans

Zwart (de rest van de zin dus) = Germaans

Onderstreeping = Slavische koosvorm

Hoewel hij zelf niet gepromoveerd is, wordt Van de Kamp inmiddels door andere geleerden wel erkend als een deskundige. “Toen Simon Neuberg, hoogleraar in Trier, onlangs in Amsterdam op bezoek was, praatten we door over het werk totdat de deuren van zijn trein terug naar huis sloten. Die woordenboeken, die interesseren hem. Of ik nou professor ben of niet, dat maakt zo iemand niet uit.”

Toch is niet iedereen zo overtuigd. “Sommige mensen kunnen niet tegen mijn overlopende enthousiasme, dat natuurlijk ook voor een belangrijk deel bestond uit onwetendheid en naïviteit. Dat vinden ze niet academisch.” Nederlandse jiddischisten ergeren zich ook aan Van de Kamps wil om Jiddisch te praten. “Ze vinden dat idioot. Je gaat toch geen dode taal praten, je praat toch ook geen Latijn met elkaar? Maar ik wil Jiddisch praten omdat ik die taal levend wil houden. Als ik ergens van houd, wil ik er ook iets mee. Dan is het niet alleen maar een academische exercitie.”

KEURIG GEKLEED

Volgens Van de Kamp is het belangrijk dat er een woordenboek bestaat omdat de taal daarmee is vastgelegd, én omdat ook de huidige gebruikers er nog wat in kunnen opzoeken. Ook als er nog weinig gebruikers zijn en de enige echte groep sprekers van het Nederlands en het Jiddisch, vrome Joden in Antwerpen, weinig ophebben met niet-vrome boeken.

Het Jiddisch wordt nog steeds gesproken. “Ik zat laatst in de trein naar Parijs en ik zag een heel jonge vrouw die nogal keurig gekleed was instappen met kinderen die nóg keuriger gekleed waren. Ik dacht: ik doe even mijn oren open. En ja hoor: het was een en al Jiddisch, van Schiphol tot Antwerpen.”

Een andere recente bron voor Van de Kamps werk is de Jiddische Wikipedia. “Naar verhouding is dat misschien niet de beste Wikipedia, maar hij heeft wel 14.000 artikelen. Die zijn voor 99% niet door externe

deskundigen geschreven, maar door vrome Joden die zo een beschermde omgeving op internet willen maken waar hun vrouwen en kinderen dingen kunnen opzoeken. Er zijn heel beroerde artikelen bij die geschreven zijn in een soort Engels in Joodse letters, maar ook heel goede artikelen in sappig Jiddisch.”

SMERIG

Overal waar hij komt, bezoekt Van de Kamp Jiddische boekwinkels. “Als ik in New York of Londen in een winkel Jiddisch praat, schakelt men soms over naar het Engels: ik ben te veel een buitenstaander. En zelfs als ze wel Jiddisch blijven praten, dan merk ik dat de taal tegen andere klanten toch weer anders is: minder Duits, meer een Pools-Oekraïens Jiddisch dialect.” Als het even kan, koopt hij ook altijd wat. “Alleen moet dat nu wel anders worden. Het huis is vol.”

Het werk van de lexicograaf is eindeloos, en dus hopeloos, geeft Van de Kamp toe. Hij wil de taal uit alle hoeken halen: van de moderne gelovige Joden tot de anarchistische blaadjes uit de jaren twintig. “Als ik een boek lees, zet ik altijd in de kantlijn streepjes bij bijzondere woorden.” Dat houdt nooit op. “Maar dat heeft het hele leven in zich. Ik heb net het aanrecht schoon-gemaakt en vanavond is het weer zo smerig als wat.” ◀

Het *Jiddisch-Nederlands woordenboek* kan worden geraadpleegd via www.jiddischwoordenboek.nl.

Jiddisch in Nederland

Sinds er aan het begin van de zeventiende eeuw een betrekkelijk grote groep Duitse en Oost-Europese ('Asjkenazische') Joden naar Nederland kwam, is het Jiddisch hier eeuwenlang de belangrijkste taal van de Joodse gemeenschap geweest. Doordat Joden niet als volwaardige burgers werden gezien, waren ze op onderling contact aangewezen, en dat gebeurde vaak in het Jiddisch. In de negentiende eeuw kwam hier verandering in, omdat de regering een streng assimilatiebeleid voerde waarin het gebruik van andere talen dan het Nederlands werd ontmoedigd. Dit resulteerde erin dat aan het begin van de twintigste eeuw de meeste Joden waren overgestapt op het Nederlands. Wel zijn in veel Nederlandse dialecten (vooral het Amsterdams) nog Jiddische woorden te vinden, zoals *gozer* voor 'jongen'. Ook in de Nederlandse standaardtaal vinden we nog Jiddische woorden (vooral van Hebreeuwse oorsprong) zoals *tof* en *afgepeigerd*. Het Jiddisch is sinds 1997 door Nederland erkend als 'niet-regionale minderheidstaal'. Het wordt nog onderwezen in de orthodoxe Amsterdamse school, het Cheider. Daarnaast zijn er tal van niet-religieuze groepen in Nederland die bijvoorbeeld klezmermuziek maken. Er is ook een literair tijdschrift *Grine medine*, dat wordt uitgegeven door de Stichting Jiddisj.

WEBWINKEL ONZE TAAL

Leestekens

Taaladviesdienst Onze Taal

Welke functies heeft een liggend streepje? Wanneer gebruik je een komma? *Leestekens* is de volledige interpunctiegids van het Nederlands. Hét boek voor iedereen die wil weten wanneer wel leesteken goed is. (Genootschap Onze Taal, 128 blz.) € 15,-

Waar komt suikerspin vandaan?

IvdNT en Genootschap Onze Taal
Heeft *poedelnaakt* iets met een hond te maken? Waar zit je op als je 'op je hurken' zit? Deze en 98 andere vragen worden beantwoord in dit glasheldere en onderhoudende boekje. (Thomas Rap, 125 blz.) € 12,99

Taal-top-100

Taaladviesdienst Onze Taal

Nieuwe, geactualiseerde editie van dit veelgebruikte en overzichtelijke naslagwerk, met korte en duidelijke antwoorden op de honderd meestgestelde vragen over het Nederlands. (Genootschap Onze Taal, 240 blz.) € 19,90

Spellingwijzer

Taaladviesdienst Onze Taal

De spelling van 70.000 lastige woorden en namen van mensen, instellingen, steden en landen. Geeft heldere uitleg én biedt veelvoorkomende alternatieven (maar niet-officiële) schrijfwijzen. (Prisma, 790 blz.) € 19,99

Snelspelerwijzer

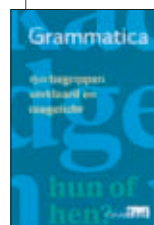
Wim Daniëls

In kort bestek de belangrijkste spellingregels, uitgelegd in eenvoudige bewoordingen die voor iederéén begrijpelijk zijn, ook voor scholieren en gevorderde tweedetaalleerders. (Prisma, 140 blz.) € 5,99

Grammatica

Taaladviesdienst Onze Taal

Duidelijke en bondige uitleg bij grammaticale termen, met vele voorbeelden en informatieve kaderteksten voor extra duidelijkheid. (Genootschap Onze Taal, 140 blz.) € 15,-

BOEKEN VERKRIJGBAAR BIJ

GENOOTSCHAP
OnzeTaal

BESTELINFORMATIE:

U kunt deze boeken bestellen in de webwinkel van Onze Taal: www.onzetaalwebwinkel.nl. Daar vindt u ook nog veel andere taalboeken en -uitgaven. De genoemde prijzen gelden voor Nederland. Verzending: elke werkdag. Voor bestellingen van minder dan € 19,- wordt in Nederland € 2,50 aan verzendkosten in rekening gebracht. In de webwinkel worden apart de extra verzendkosten voor het buitenland berekend.